

ADALET AĞAOĞLU'NUN HİKÂYELERİ'NDE KENTLEŞME

Ayşe A.DİNÇ*
Sezai COŞKUN*

ÖZET

1976'dan itibaren hikâye yazmaya başlayan ve kullandığı farklı tekniklerle hikâyeciliğini canlı tutmayı başaran Adalet Ağaoğlu hemen her hikâyesinde toplumsal konularla ilgilenmiştir. Sosyalist bir dünya görüşüne sahip olan Ağaoğlu kendi ifadesiyle "üç darbe dönemine" tanıklık etmiş bir yazardır. O, şahitlik ettiği toplumsal olayları özgün bir yapı ile kurguladığı hikâyelerinde işleyerek Türk hikâyeciliğinde önemli bir yere sahip olmuştur. Bu bağlamda Türkiye'nin geçirdiği kentleşme süreci Ağaoğlu'nun hikâyelerinde arka plan veya temel izlek olarak yer almaktadır. Kentleşme sürecinin modern insanın yaşamına getirdiği problemler, yabancılaşma, gecekondulaşma ve çarpık kentleşme gibi mekân ile ilgili değişiklikleri onun hikâyelerinde takip etmek mümkündür.

Bu çalışmanın amacı, Adalet Ağaoğlu'nun hikâyelerinde gözlemlenen kentleşme sürecinin hangi bağlam/bağlamalarda ele alındığını tespit etmek ve kentleşmenin yer alış biçimi ile ilgili değerlendirmede bulunabilmektir.

Anahtar kelimeler: *Türk hikâyesi, Adalet Ağaoğlu, Kentleşme.*

URBANIZATION IN ADALET AĞAOĞLU'S SHORT STORIES

ABSTRACT

Adalet Ağaoğlu, who has written short story since 1976 and succeeded the revival of tradition of story-telling by applying various methods, has dealt with social issues in her stories. She identifies herself as a writer having socialist ideology and witnessing "3 coup periods". She ranks a significant role in Turkish story-telling by using social issues which she witnessed with a unique structure. In this regard, urbanization process of Turkey has placed as a background or basic theme in Ağaoğlu's short stories.

* Araştırma Görevlisi., International Burch University, Türk Dili ve Edebiyatı,
El-mek: ayse.dinc@ibu.edu.ba

* Doç Dr., Süleyman Şah Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı, El-mek:scoskun@assu.edu.tr

It is possible to observe the alterations such as problems brought about human life by urbanization process, alienation, squatting and unplanned urbanization.

The purpose of this study is to detect how and in which context the urbanization process in her short stories are dealt with and to evaluate the way of urbanization.

Key words: *Turkish short story, Adalet Ağaoğlu, urbanization.*

GİRİŞ

Modernizmin temel parametrelerinden biri olan kentleşme; şehirlerin büyümesi dolayısıyla ortaya çıkan yaşama tarzındaki değişimler, kent davranış ve değerler sisteminin zamanla geleneksel ilişki ve davranışların yerlerini alması ve insanların kent yaşamına uyum sağlaması¹ şeklinde tanımlanabilir. Sanayi Devrimi'nden önce dünyanın çoğunluğu kırsal kesimde yaşamakta ve tarımsal faaliyette bulunmaktaydı. Ancak değişen ekonomik, teknolojik, siyasal ve sosyo-psikolojik etmenler² köyden kente göç sonucunu doğurdu ve bununla birlikte oldukça hızlı yayılan kentleşme insan yaşamını etkiledi.

Artan bir hızla dünya nüfusunun büyük bir kısmının kentlerde toplanmaya başladığı bilinen bir gerçektir. Günümüzde toplumsal sorunların en yoğun yaşandığı mekânlar olan kentler kültürel farklılıkların çatışmaya dönüşebildiği yerlerdir. Eskiden ülke içinde yaşanan kır-kent arasındaki farklılıklar bugün kentlerin içinde yaşanır duruma gelmiştir.³ Modernizmi olumsuz bir süreç olarak değerlendirenlerin olması gibi kentleşmeyi de olumsuz bir süreç olarak yorumlayanlar bulunmaktadır. Geleneksel dönemlerde, insanın hayatını düzenlemek üzere meydana getirdiği en önemli yapı, en büyük fiziki ürün ve insan hayatını yöneltten, çerçeveleyen yapı olarak anlaşılan şehir⁴ bugün insan hayatını daraltan, insanı tabiatın uzaklaştırarak kendisine ve çevresine yabancılaştıran mekân olarak algılanmaktadır. Geleneksel şehirlerde insan tabiatla iç içe yaşarken modern kent insan hayatı ile doğayı birbirinden kesin çizgilerle ayırmaktadır. Gerek yapılan işin niteliği gerekse bulunulan fiziki mekân insanı değişen havanın ya da mevsimin etkisinden uzak tutmaktadır. Dolayısıyla kent tamamıyla insan eliyle şekillendirilen bir mekân olarak toplumsal yapıyı

¹ Orhan Türkdoğan, *Değişme Kültür ve Sosyal Çözümle*, Birleşik Yayıncılık, İstanbul, 1996, s.109.

² Kadriye Adıyaman, "Kentleşme Sürecinde Türkiye ve Kent Kimliği", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2008, s.17-18

³ Rüstem Erkan, *Kentleşme ve Sosyal Değişme*, Bilimadamı Yayınları, Ankara, 2010, s.14.

⁴ Turgut Cansever, *İslam'da Şehir ve Mimari*, Timaş Yayıncılık, İstanbul, 2010, s.103.

etkilemektedir.⁵ Bu açıdan kentleşme olgusu pek çok bilim dalının ilgisini çekmektedir. Kentin bu şekilde toplum hayatını şekillendirici etkisiyle beraber kentle ilgili pek çok kavram da ortaya çıkmıştır. Bu kavramlardan biri olan kentleşme kent sayısının ve kentlerde yaşayan nüfusun artması olarak tanımlanmakta ancak daha çok kentlerdeki büyümeyi, yoğunlaşmayı, farklılaşmayı, bütünleşme ve değişmeyi anlatabilmek için kullanılmaktadır.⁶

Batıda kalkınmayla aynı paralelde ilerleyen modern kentleşme, Batıyı kendisine model alan ancak ekonomik anlamda daha zayıf olan ülkelerde daha çok dış uyaranlar vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Bu ülkelerden biri olan Türkiye'de 1950'ye kadar kent nüfusunda fazla bir artış görülmemiş, ancak 1950'den sonra uygulanan politikalar neticesinde kentleşme hızında bir artış gözlemlenebilmiştir.⁷ Fakat sanayileşme ve makineleşme gibi nedenlerin tetiklediği hızlı kentleşme sırasında kentleşmeyi olumsuz manada etkileyen bazı sebepler ortaya çıkmıştır. Köylerin itme gücünün şehirlerin çekme gücünden fazla olması ve bu nedenle kentte nüfus yoğunluğunun artması, kente göç eden bu nüfusta kentleşme bilincinin bulunmaması, kentleşmenin Batı'da olduğu gibi sanayileşmenin yoğun olduğu merkezlerde değil ticari ve siyasi nitelikli merkezlerde yoğunlaşması ve gecekondulaşma gibi olumsuz etkenlerden dolayı "çarpık kentleşme" ortaya çıkmıştır.⁸ Böylece mekânla birlikte bütün toplumsal yapıyı etkileyerek hayatı şekillendiren kentleşme çeşitli yönleriyle edebiyata da yansımıştır.

Edebiyatımızda 1950'lerden itibaren yer yer gördüğümüz ancak 1970'lerden itibaren başlı başına bir mesele olarak yer alan kentleşme pek çok eserde ele alınan bir konu olmuştur. Cumhuriyetin ilanından sonra devlet, politika olarak Anadolu ve köylere yönelimi teşvik ettiği için yazarlar eserlerinde bu konuları ele almışlar ve bir "köy edebiyatı" ortaya koymuşlardır. Ancak 1950'lerden itibaren ortaya çıkan köyden-kente göç, gecekondulaşma, kent yaşamı, kentleşmenin ortaya çıkardığı toplumsal değişme edebiyata konu olmaya başlamıştır.

Hikâye şüphesiz betimlemeye ve görüntüye dayalı bir edebî türdür. Bu anlamda resim, fotoğraf ve sinema gibi görselliği ön planda olan sanatlarla birlikte anılacaktır. Hikâye yazarı çevreyi, kişileri betimleyerek onları görünür kılmaya çalışır ve bu görüntüleri anlatacağı imgenin emrine verir. Bu nedenle hikâyeler toplumun ve çevrenin geçirdiği değişimi belgeler niteliktedir. Adalet Ağaoğlu; Türk edebiyatında betimlemeyi önceleyen ve önemli bir imkân olarak kullanan Ahmet Hamdi Tanpınar, Sait Faik, Tomris

⁵ Antony Giddens, *Sosyoloji- Eleştirel Bir Yaklaşım*, Birey Yayıncılık, İstanbul, 1998, s.102.

⁶ Erkan, *a.g.e.*, s.19.

⁷ Adıyaman, *a.g.m.*, s.33.

⁸ Türkdoğan, *a.g.e.*, s.112.

Uyar, Selim İleri, Rasim Özdenören gibi öykücüler arasında sayılmaktadır.⁹ Bu nedenle ilk hikayesini 1976'da yayınlayan Adalet Ağaoğlu'nun hikayelerinde kentleşme ile ilgili değişmeyi başlangıcından itibaren takip etmek mümkündür. Ağaoğlu hikâyeciliğinden önce roman ve oyun yazarı olarak edebiyat dünyasına kendini kabul ettirmiş bir isimdir. 1970'lerin başlarında hikâye yazma eğiliminin başladığını söyleyen Ağaoğlu "toplumsal gerçekçilik" tartışmalarının yapıldığı bir ortamda konuşulanlara uygun eserler verilmediğine dikkati çeker. Kendisi de toplumsal gerçekleri söylemekten yanadır ve kendine özgü bir dil ve anlatım tekniği arayışı ile *Yüksek Gerilim* hikâyelerine başlar.¹⁰ Hikâyelerinin neredeyse tamamı toplumsal konularla ilgilidir. Mesaj kaygısı ile yazılmış bu hikâyelerde işçi sınıfının dünyasına eğilen Ağaoğlu şahitlik ettiği olayları "toplumcu gerçekçilik" anlayışının ispatı için kullanır. Ancak siyasi bir duruşu olan bu öyküler edebiyatın temel ilkeleri gözetilerek estetik bir kaygı ile kaleme alınmıştır.¹¹ Dolayısıyla insan- çevre ilişkisi, değişen kent hayatı, kent hayatının değiştirdiği insan, çevre kirliliği gibi konular gerçekçi bir biçimde onun hikâyelerinde yer alır.

1. MEKÂNDAN DEĞİŞİM

1.1. Sanayileşme, yoksulluk ve gecekondulaşma

1950'lerden sonra köy ve kasaba özelliğini devam ettiren gelenekli yapı ile kentleşme süreci içine itilmiş modern toplum kuruluşları arasında sıkışmış gecekondulaşma kuşağı oluşmuştur. Gecekondulaşma, sanayileşme ile kentleşme arasındaki uyum veya kültürel dengenin sağlanamayışı ile meydana gelir.¹² Böylece insanlar maddî olanak yetersizliği ile kuşaklar boyu sürebilecek bir sefaletin içine düşme tehlikesi ile karşı karşıya gelirler. Yoksulluk ile beraber cahilliğin de bulunması, kente uyum sağlayamayan bu insanların suç işleme oranını artırarak ailelerin parçalanmalarına yol açmıştır. Adalet Ağaoğlu, mühendis olan eşi Halim Ağaoğlu ile birlikte kentlerin dışında yer alan inşaat şantiyelerini görmüş¹³ ve çoğunluğu gecekondulaşma sakini olan bu işçilerin sefil hayatına tanıklık etmiştir. "Yüksek Gerilim" adlı hikâyede henüz gecekondulaşmaya ve sanayileşmeye başlayan bir kentte insan hayatını tehdit eden bu değişim gözler önüne serilir. Köyden kente göç etmiş, karı-koca, kocanın iki kardeşi ve üç çocuktan oluşan bu ailede maddî

⁹ Necip Tosun, *Modern Öykü Kuramı*, Hece Yayınları, Ankara, 2011, s.92-94.

¹⁰ Nalan Barbarosoğlu, "Adalet Ağaoğlu ile Konuşmasından", *Adam Öykü*, sayı:15 Mart-Nisan 1998 Akt: Ömer Lekeşiz, *Yeni Türk Edebiyatında Öykü*, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2001, cilt:4 s.406-407

¹¹ Tosun, *a.g.e.*, s.188.

¹² Türkdoğan, *a.g.e.*, s.112.

¹³ Kamuran Eronat, "Adalet Ağaoğlu- İnsan-Eser", *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Diyarbakır, 2004, s.11.

sıkıntı son haddindedir. Yeni bir hayat kurmak için kentin dış mahallesinde yaşamaya çalışan bu ailenin tepesine- henüz bir nimet olarak faydalanma imkanı bulamadıkları - elektrik kardeşlerden birinin canını alıp diğerini hapse yollayarak bir karabasan gibi çöker. Buzdolabı alarak yaz ortasında "kan gibi ılık" su içmekten kurtulmak isteyen bu aile kardeşlerden büyük olanın ağabeyinin yanında çalışması için yaşını büyütür ve onun da yüksek gerilim hattında işe başlamasını sağlar. Bu evin hanımının deterjan bulamadığı için çamaşırları kille yıkadığı, giderek daha az yemek yaptığı günlere denk gelmiştir, istemeyerek alınan bir karardır. Ağaoğlu bu ilk hikâyesiyle beraber Türkiye'deki kentleşme sürecine insanların dramlarına tanıklık ederek ışık tutmaya başlar. Köyden kente göçün başladığı bu yıllarda insanlar maddî olanak yetersizliği nedeniyle ev alamamakta ve kentin dış mahallelerinden birinde hayatlarını sürdürmeye çalışmaktadırlar.

Modern kentleşme insan hayatını kolaylaştıran teknolojik imkânlarıyla olumlu bir süreç olarak düşünülebilecekken Ağaoğlu okuyucuya bunun tam tersini düşündürür. Çünkü Türkiye şartlarında kentleşme doğal bir süreç olmaktan çok bazı şartların zorladığı bir olgudur. Ekonomik şartların zorladığı insanlar kente göç etmekte ancak kentleşmenin en önemli belirtilerinden sayabileceğimiz su, elektrik, ulaşım gibi temel hizmetlerden bile faydalanamamakta ve böylece kentleşemeyen kentliler ortaya çıkmaktadır.¹⁴ Ancak modernitenin ortaya çıkardığı günümüz kentinde toplumsal hayat risklerle doludur. Risk hem sokaktaki insanı hem de teknik uzmanların hayatı şekillendirmelerinde önem kazanan bir kavramdır. Giderek artan düzeyde insan hayatını tehdit eden teknolojik gelişmelerden kaynaklanan tehlikeler daha önceki nesillerin karşılaşmadığı türden tehlikelerdir.¹⁵ Adalet Ağaoğlu'nun bu ilk hikâyesinde kentleşmenin ilk dönemlerine tanıklık etmekle beraber onun insanın hayatını tehdit eden olumsuz yüzünü de gözlemlemek mümkündür. Modern hayatın vazgeçilmez bir ögesi olarak 1970'lerde insan hayatını kuşatmaya başlayan elektrik bu hikâyede insan hayatını karartan, dokunulmazlığını ve müdahale edilmezliğini koruyan bir unsur olarak yer alır.

"Taa uzaklarda büyük kentin güneşe bakan salkım saçak dış mahallesinde bir kereste bıçkısının cızırtılı sesi bütün gün Sakine Çiçek'in dişlerini kamaştırdı."¹⁶

Hikâyenin giderek düzensiz bir şekilde genişleyen kentin, bir o kadar düzensiz dış mahallesinde ve mekanik bir sesin böldüğü huzursuz ortamında geçtiğini yukarıdaki cümleler ifade etmektedir.

¹⁴ Erkan, a.g.e., s.21.

¹⁵ Antony Giddens, *Modernite Ve Bireysel Kimlik*, Say Yayınları, İstanbul, 2010, s.14.

¹⁶ Adalet Ağaoğlu, *Yüksek Gerilim*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1976, s.18.

"Yüksek gerilim hattı, direkler üstünden ovaya uzandı. Dokunulmazlığını koruyarak, büyük kentlerin kapılarında bölünüp kollara ayrılarak, caddelerde yeniden kollara ayrılarak, dış mahallelerde daha ince kollara ayrılarak, ayrılan en ince kollardan birini Kadir Çiçek'in ot-sap tavanından aşırarak gitti; gücünün milyarda birinden çok daha azını bir kez daha parçalara böldü ve böldüğü daha güçleri cezaevlerinde durmadan çoğalan koşullara, o koşulların tepelerindeki en küçük ampüllere boşalttı. Çoğalan koşullarda ampuller, en uzak yıldızların ışıkları kadar ölü bir ışıkla sabahlara dek yandı.

Kadir Çiçek, koşuğa gözünü bu soluk ışıktan hiç ayırmadı. Üşenmeziz, uzun baktı. Aylarca baktı: Işığı iyice tanıdı. Tanıyıp beynine aktı; gerildi. Her sabah daha yüksek gerildi."¹⁷

Modern kent; insanın ömrünü uzatan, hayatını sağlıklı bir şekilde sürdürebilmesini sağlayan bir mekân olarak önem kazanmaktadır. Avrupa'da yapılan bir araştırmaya göre 1977 yılında insan sağlığını tehdit eden unsurlar ortadan kaldırıldığı için ortalama hayat süresi 65'e çıkmıştır. İnsanın ömrünü uzatan bu unsurlardan birisi temiz içme suyuna sahip olabilmesidir.¹⁸ "Yüksek Gerilim" hikâyesi kahramanları ise bu lüksten yoksun görmektedir. Dolayısıyla Türkiye'de kentleşme sürecinin Avrupa'ya göre geç gerçekleştiğini hikâyeden yola çıkarak ifade etmek mümkündür.

"Bütün suyumun harcadınız yine ! Su nerde?.." ¹⁹

Yukarıdaki metinlerden anlaşılacağı üzere Türkiye, köy ile kent arasında çok sayıda orta büyüklükteki şehre sahip birçok Avrupa ülkesi gibi değildir. Türkiye'deki kırsal kesimde başlayan hareketlenme birçok köylüyü büyük şehirlerdeki gecekondu adeta fırlatmıştır. Gecekondu uzun bir süre kent hayatını tehdit eden, sakinlerini sanayi kesimlerine gönderen ve zaman zaman güçlü sendikalar için örgütlenen mekânlar olarak anlaşılmaktan kurtulamamışlardır.²⁰

Bu bağlamda, Ağaoğlu'nun üçüncü hikâye kitabı olan *Hadi Gidelim*'de yer alan "Dar Odanın Karanlığı" adlı hikâyede ise artık gecekondu mahalleleri kurulmuştur ve gecekondu mahallesinde hayatlarını sürdüren insanlar hikâyeye girer. Burası, elektriğin sık kesildiği, geceyin yolda yürüyen insanların durdurulup dövüldüğü, çamurlu yolları olan bir mekândır. Gecekondu mensupları çaycılık yapan ya da bir atölyede işçi olan tiplerdir. Ancak Ağaoğlu bu hikâyede insan ilişkilerinin bozulup yozlaşmasına ve yüze gülüp arkadan iş çeviren insanların varlığına dikkat çeker. Hikâyenin

¹⁷ Ağaoğlu, *Yüksek...*, s.28-29.

¹⁸ John Urganhart ve Klaus Heilmann, "Risk Wate", Facts on File, 1984. Akt., Giddens, *Modernite ve...*, s.151

¹⁹ Ağaoğlu, *Yüksek...*, s.18.

²⁰ Şerif Mardin, *Türk Modernleşmesi*, İletişim Yayınları, 1997, s. 237.

idealist kahramanı ise bu ortamda henüz insanîyetini kaybetmemiş bir grubun temsilcisidir.

1.2.Çevre Kirliliği

Ağaoğlu, kentleşme sırasında kaybolan tabiatı, bilinçsizce inşa edilen binaların çirkinleştirdiği çevreyi bir arka fon olarak hikâyelerinde kullanır. İmarsız ve plansız kentleşme tabiatın yok olmasına neden olmakta kenti canlı varlıkların yaşayamadığı bir mekân haline getirmektedir. İnşa edilen parklar, yeşil alanlar apartmanların arasında sıkışıp kalmakta ve ihtiyacı karşılayamamaktadırlar.²¹ Ağaoğlu pek çok hikâyesinde bu problemi göz önüne sermektedir. "Sen de Sor" adlı hikâyede apartmanların arasında sıkışıp kalmış bir badem ağacından bahseder.

"...Bunca yapı arasında tek başına kalmış badem ağacı"²²

Aynı hikâye, kentte yaşama bilincine sahip olmayan insanların kirlettiği çevreden, parkları kullanmayı bilmeyen bilinçsiz kentlilerle ilgili ipuçları da vermektedir.

"Ayaklarının ucuyla tak tak, çocukların futbol toplarıyla aşındırdıkları çimen kıyılıklarına vurdu. Çimlerin üstüne atılmış çukulata kağıtlarını, portakal kabuklarını topladı."²³

"Bileyici" adlı geleneksel mesleklerin kayboluşuna vurgu yapılan hikâyede ise imarsız ve plânsız kentleşmenin nasıl gerçekleştiğine dikkat çekilir. Estetik bir bakış açısıyla inşa edilmeyen beton binalar şehrin gittikçe çirkinleşen yüzü olmaktadır. Ağaoğlu tahtadan yapılan ve kentin sanayileşmeden önceki dönemine ait olan binalarından söz ederken "ev" kelimesini kullanmayı beton binalara ise "yapı" demeyi tercih etmektedir. Bu onun ev kelimesine yüklediği anlamla ilgilidir. Ağaoğlu kentteki eski evlerden söz ederken onlara bir kimlik kazandırır, ama sonradan inşa edilen evlerden söz ederken ev kavramını kullanmaz, onları kimliksizleştirir ve onlardan beton yapı olarak söz eder.

"Memur olan sol komşu, evi iki daire karşılığında, müteahhit bacanağına bıraktı.....Ertesi kış gelmeden eni yine üç buçuk metre, ama bu kez boyu on üç metre olan, ikişer metre genişliğinde pencereleri bulunan ve bu pencerelerden artakalan beton duvarları yeşilimtırak mavi renkli betebelerle kaplanmış ıslak çimento kokulu bir yapı, ortadaki tahta eve bütün ağırlığıyla yaslanıp yüklendi."²⁴

²¹ Erkan, a.g.e., s.157

²² Ağaoğlu, *Yüksek...*, s.114.

²³ Ağaoğlu, *Yüksek...*, s.115.

²⁴ Ağaoğlu, *Yüksek...*, s.171.

Aynı hikâyede değişen sokaklara da yer verilir. Önceleri insanî olan ve taşlarla yapılan yollar artık asfaltla kaplanmaktadır. Aynı zamanda yol yapımı gibi kentin yapılanması sırasında şehri çirkinleştiren ve hayatı zorlaştıran işlemler metnin bize ifade ettikleri arasındadır.

"Yapı yapılırken toprağın kazılmasından ve sokak taşlarının kırılmasından ortaya çıkan yapışak bir çamur bütün kış bacanağın karısı için bir yakınma konusu oldu.Ertesi kış sokak ince, yazın güneşiyle hemen gevşeyip yumuşayan bir asfaltla örtüldü."²⁵

"İki beton yapı arasına sıkışıp almış olan eski ev, şimdi odalarında barınanların, sol yanından yükselen çamaşır makineleri horultusu ve sağ yanından yükselen çamaşır makineleri horultusu ve sağ yanından yükselen çocuk haykırıları yüzünden bileycinin sesini duymayacaklarından, onu çağırılmayacaklarından korktu."²⁶

Hikâyelerde modern hayatın vazgeçilmez unsurları olarak kabul ettiğimiz elektronik aletleri olumsuzlama da kent hayatının suniliği ile birlikte ele alınabilecek bir mevzudur. "Sessizliğin İlk Sesi" hikâyesinde yapılan tasvirde beton yükseltiler olarak adlandırılan binalar insanların üzerine abanmakta, kentin iş makinelerinin ve arabaların yaptığı gürültüler olumsuz ifadelerle anlatılmaktadır.

"Karayı denizden ayıran birkaç ton koyuluktaki beton yükseltiler dizisi. Yalnız denizin değil, insanların da üstüne abanan beton yükseltiler dizisi. Kahvenin yanı başında bir vinç boşanıp iniyor, yüklenip yukarı kalkıyordu. Bıçağın hıyara saplanışından çıkan sesin yüksek betonlara uyumlanışı gibi bir ses çıkarıyordu. Ama bu da, her an artarak bir yandan gelip bir noktada düğümlenen kamyonların, otobüslerin, arabaların korna sesleri, egsoz patlamaları da, şimdi kahve içtikleri masaya sessiz bir film görünümüyle yansıyor."²⁷

Ağaoğlu'nun hikâyelerinde Türkiye'de 1970'lerden itibaren artan bir hızla gerçekleşen kentleşmeyi kronolojik sırasına göre takip etmek mümkündür. İlk hikâyelerinde kentin yavaş yavaş değişen yüzüne vurgu yapan Ağaoğlu ilerleyen yıllarda artık kronikleşmeye başlayan çevre sorunlarına ve bu sorunlar karşısındaki insanın dramına ağırlık verir. İnsanların küçük bir alana doluşması, uzmanlık konularına yönelik bir artışı da beraberinde getirmiştir. Kentte yaşayan insanların şehir suyu şebekesine, çöplerin toplanmasına, caddelere, parklara, kanalizasyon sistemlerine, okullara, kütüphanelere ve ulaşım sistemlerine ihtiyaçları vardır. Kentsel büyüme en gelişmiş ülkelerde bile bu ihtiyaçlarla ilgili bir dizi problemi

²⁵ Ağaoğlu, *Yüksek...*, s.171.

²⁶ Ağaoğlu, *Yüksek...*, s.171.

²⁷ Adalet Ağaoğlu, *Sessizliğin İlk Sesi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991, s.198

beraberinde getirir.²⁸ Bu ihtiyaçların sistemli bir şekilde karşılanamadığı durumlarda ortaya çıkarak adeta bir savaş alanı görüntüsü veren çarpık kentleşme insan hayatını doğal seyrinden uzaklaştırmaktadır. Artan nüfus ve plansız kentleşme bu hikâyelerde sonuçlarıyla birlikte yer alır. Bu karmaşa sonunda insan bir meydan savaşının ortasına düşmüş, çevresine yabancı bir varlık haline gelmiştir. "Kulak Tıkaçları" adlı hikâye bireyin kentle savaşını oldukça başarılı bir dille vermektedir.

"...yakınlarda bir yerde bir eski yapı gümbürtüyle yıkılıyor, çöp varilleri kendilerine yer bırakılmayan kaldırımlardan asfaltlara devrilerek oralarda şangırtıyla yuvarlanıyor, yerlerini dar edenlere onlar da yollarını dar ediyorlardı. Varillerle otolar, otolarla otolar, otolarla insanlar, insanlarla insanlar arasında en çok sesli, en çağdaş meydan savaşının bir kez daha usul usul kendisini de yeniden içine almaya başladığını, birinin ya da birilerinin sürekli sürekli orasını ya da burasını, yenini paçasını çekiştirdiğini sandı.

...Yaya kaldırımlarına kolkola, kuyruk kuyruğa, aşılmaz bir kale örneği parketmiş otoların arasından bir yol bulmaya, kendini iğneden iplik geçirircesine bir ince aralıktan geçirmeye çabalıyor."²⁹

Gittikçe kalabalıklaşan kentlerde insan değişmekte ve kentin hızlı akışı karşısında duyarlılığını kaybetmektedir. Goffman'ın uygar ilgisizlik olarak adlandırdığı günlük yaşamı oluşturan çeşitli davranışlar kent hayatının arka fonu gibidir. Buna göre iki insan birbirine yaklaştıkça birbirlerini çabucak gözden geçirerek yollarına devam ederler. Bu karşıdakinin dost veya düşman olmadığından emin olmadır.³⁰ Kalabalık kent hayatı insanın yalnızlaşmasını engelleyememektedir. Böylece kalabalıklar içinde yalnızlaşan insanlar, metnin bize gösterdikleri arasındadır.

"Caddeler, sokaklar ne kadar kalabalık. Dükkan, vitrin önleri omuz omuza insan. Yüzler pek renksiz, ışısız, gözler pek pırılıtsız."³¹

Ağaoğlu "Çınlama" adlı hikâyede imarsız ve plansız yapılan konutların meydana getirdiği çevre kirliliğini eleştirmektedir. Hızlı kentleşme sırasında kentli bireyin en önemli problemlerinden biri olan konutlar, insanın yaşamasını zorlaştıran, "yapsatçı" tabir edilen kentin ortaya çıkardığı ve bütün işi ev yapıp satmak olan ancak ortaya dört duvardan başka bir şey koyamayan bir meslek grubunun ürettiği estetik güzellikten yoksun mekânlar olarak resmedilmektedir.

²⁸ Max Weber, *Şehir- Modern Kentin Oluşumu*, ç. Musa Ceylan, Yarı Yayınları, İstanbul, 2012, s.14.

²⁹ Ağaoğlu, *Sessizliğin...*, s.180.

³⁰ Giddens, *Modernite ve...*, s.77.

³¹ Adalet Ağaoğlu, *Hadi Gidelim*, Alkım Yayınları, İstanbul, 2005, s.44.

"Çünkü ne olsa önünde küçük bir balkonu var. Dairenin arkası ise şöyle seksen-doksan metrekaarelik bir avluya bakmakta. Gerçi avlu, hurda kalıp tahtaları, yapımdan artma paslı su varilleri, kırık fayanslar, molozlarla dolu..... Aslında çevredeki alçaklı yüksekli, eski-yeni karışımı yapılar, bunların üst üste asılı çamaşırlarla, gaz bidonları, kömür tenekeleriyle yüklü balkonumsu çıkıntıları avluyu yukardan bastırıp duruyor ama, yapsatçı burasının bahçeye dönüşme halinden söz açarken ..."³²

Ağaoğlu'nun *Sessizliğin İlk Sesi* adlı kitabında yer alan "Yan Kapı" adlı hikâyede yaygın/baskın anlayışlara karşı ironik ve eleştirel bir dil kullanılmıştır. Öyküde ideolojisine inandığı bir sosyalist devletin elçiliğinin çatısına olan hayranlığını abartan bir kahramana yer verilmektedir.³³ Ancak hikâyede bir arka fon olarak kentte yaşanan bir başka kirlilik olan hava kirliliğine vurgu yapılır. Kentin hiçbir zaman gerçek bir bahar yaşamadığı, ancak kömür kokusu olmayan bir havanın baharın müjdecisi olabildiği modern kentin tabiattan uzak bulunuşu bir başka dikkat çekilen noktadır.

"Günlerdir bahar. Demek artık kömür isisi yok. Artık kenti çepeçevre saran şu her zaman baharsız tepeler, kentin tam bu noktasında , geceleri, çok olanaklı bir tiyatrunun şaşırtıcı biçimde bezenmiş yapma gökyüzleri gibi kuşatır bizi, gözlerimizi...."³⁴

Son hikâye kitabı *Hayatı Savunma Biçimleri*'nde yer alan "Oh Canıma Değsin" adlı hikâyede Ağaoğlu kenti modern hayata uygun planlamaya çalışan ancak bunu başaramayan şehir planlamacılarını ve mimarları eleştirmektedir.

Köyden kente gelmiş, gecekonduya yaşayan cahil bir çaycı kadının gözüyle şehirdeki iş yaşamına değinen Ağaoğlu masa başında ve yabancı konuklarla şehirleşmeyi tartışan mimarlara eleştirel bir yaklaşımda bulunuyor. Kentteki gürültü sorununa -kargaların çıkardığı sesin getirdiği gürültü- çözüm arayan doğal hayattan uzak mimarlar çaycı Elmas'ın açıklaması karşısında şaşırıyorlar. Aynı hikâyenin devamı niteliğinde olan "Şehrin Gözyaşları" hikâyesi de kente bu açıdan bakmaya devam ediyor. Şehre gelmiş ancak varlıklarını koruyabilmek için kendilerinin dışındaki hayata karşı çeşitli savunma biçimleri bulmuş kentliler hikâyede söz konusu edilir. Bunlardan biri "gözü açıklık, sinekten yağ çıkarma, şiddet, köşeyi dönmeçilik" gibi özelliklerle kenti alt edebileceğini düşünen-anlatıcıya göre-bir park bekçisidir. Hikâyenin asıl kahramanları ise kentlileşemeyen kentliler arasında kentin kent olduğu zamanlara ait bir çifttir. Kendilerine hayatı savunma biçimi olarak güngörmüş bir lokantanın şehri en güzel seyreden köşesinde aynı vakitte yemek yemeyi seçen bu çift kıyafetleriyle,

³² Ağaoğlu, *Hadi*..., s.36

³³ Tosun, *a.g.e.*, s.287.

³⁴ Ağaoğlu, *Sessizliğin*..., s.83.

nezaketleriyle, zariflikleriyle başka bir zaman aittir ve "şehrin gözyaşları" olarak nitelendirilir.

Giddens'in ifade ettiği gibi kentte birey, insan eli ile meydana getirilmiş bir çevrede yaşamaktadır ve metalaşmış mekân olarak adlandırabileceğimiz bu çevre estetik değerini yitirmiştir.³⁵

2. GELENEKSEL HAYATIN KAYBOLUŞU

Adalet Ağaoğlu, kentleşmenin olumsuz etkilerinden biri olarak gördüğü geleneksel meslek gruplarının kayboluşunu iki hikâyesinde temel izlek olarak işler. "Bileyici" adlı hikâyede henüz kente yakın bir köyde baba mesleğini devam ettirerek çocuklarının geçimini sağlayan Ramazan'ın hikâyesini anlatır. Hikâyenin birinci bölümünde geleneksel hayatın modernleşmesini anlatan Ağaoğlu kentin ve kent insanının değişen portresini ortaya koyar. Okuyucu ilk olarak arnavut kaldırımli bir sokakta bulunan tahta bir evin gözlemleri olarak geleneksel hayata tanıklık eder.

*"Pencerelerdeki kafeslerin çaprazlı gölgesi, yaz boylarınca sedirlerin beyaz örtülerine vurdu. Başları beyaz tülbentli kadınlar, arka avlularda çamaşır astılar. Kazanlar kaynatıldılar. Taşlığı yıkadılar. Turşular kurup reçellik kayışlarını güneşlettiler. Patlıcanlar, bamyalar dizdi gelinler ve bunları cam önlerine, cumbalara, merdiven başlarına astılar....."*³⁶

Ardından nesiller boyu aynı mesleği yapan ailelerin değişen meslek profillerine ve geleneksel aileden modern aile haline gelmelerine değinilir. Köy hayatına ve geleneksel hayata uygun olmayan bu toptancılık, eczacılık, antika eşya satıcılığı gibi meslekler modern kentin ortaya çıkardığı meslek gruplarıdır.

*"Ev sahipleri attar, baharatçı ve bakırcı olan üç evin oğulları da önceleri yine attar, baharatçı ve bakırcı oldular. Sonraları, onların oğullarının oğulları toptancılık, eczacılık ya da antikacılık ettiler. Bu dönemde aileler küçüldü. Evlerde büyük oğullar ve onların karılarıyla çocukları yaşadılar. Toptancılık, eczacılık ya da antika eşya satıcılığı edenlerin oğulları, bir süre sonra artık memur, doktor ve antika eşya kaçakçısı oldular."*³⁷

Yapılan bir araştırmada büyük kentte öğrenim gördükten sonra daha önce buldukları Anadolu kentine dönen kişilerin yaşadıkları "apartman daireleri" incelenmiştir. İncelenen daireler; salon, mutfak, yatak odaları ve banyodan oluşmaktadır. Salonların geneli misafir için kilitli tutulmakta, yemek mutfakta küçük bir masada yenirken salondaki masa misafir

³⁵ Giddens, *Sosyoloji...*, s.110

³⁶ Ağaoğlu, Yüksek..., s.166.

³⁷ Ağaoğlu, Yüksek..., s.167.

kullanımına ayrılmaktadır. Banyodaki küvet amacına uygun olarak kullanılmamaktadır. Geleneksel hayatın devamlılığını sağlayabilecek hiçbir ayrıntıya bu dairelerde yer verilmemiştir. Bu aileler gelirlerinin büyük bir kısmını takım eşya almak için ayırmaktadırlar. Kısaca evin hiçbir bölümü ihtiyacı karşılayacak şekilde düşünülmediği için insanlar hayatlarının büyük bir bölümünü evleriyle savaşıyorlar geçirmektedirler.³⁸

Bu bağlamda Adalet Ağaoğlu; Türkiye gerçeğinde insanların değişen, sanayileşen hayat karşısında nasıl şekil aldıklarına ve kendi hayatlarına uyduramadıkları yeni hayata kendilerini nasıl uydurduklarına yer verir. Böylece mekân bilinci olmadan yaşamaya başlayan yeni kent insanını bu hikâyede buluruz. Mekânla birlikte insan, insanla birlikte mekân değişmektedir. Evlerin dışından başlayan değişme içe doğru genişlemekte, insan emeği kıymetten düşmekte ve makineleşmeyle birlikte ucuz ama güzellikten yoksun nesnelere çevreyi sarmaktadır.

"Önce ise kafesler yerlerini çoktan naylon ve 'kendinden desenli' tül perdelerle bırakmıştı. Memur, doktor ve antika eşya kaçakçısı olanların karıları soba yakmak, evlerin kararmış tahta döşemelerini ovmak istemediler. Mutfaklara sığmayan buzdolaplarını bir odanın köşesinde seyretmekten, konuklarını sedirlerin iki yanına sıkıştırılmış, ikişerden dörder adet vinileks kaplı koltuklarda ağırlandıktan utandılar..."³⁹

Böylece kent geleneksel mesleklerin kaybolmasına ve yerlerine daha duygusuz, ustalığa ve emeğe değer vermeyen ama seri üretim sağlayan, kentin hızlı akışına uygun yeni meslek gruplarının ortaya çıkmasına neden olur. Ağaoğlu birbirine bağlı olarak gelişen kentleşme olgusunun getirdiği değişiklikleri sebep ve sonuçlarıyla birlikte ele almaktadır.

"Oymalı ve asmalı sandıkları tek tek yapanların, yükük dolaplarını yıldız biçiminde süsleyen kakmacıların oğulları ise, oğulları memur, doktor olanların evlerindeki 'takım eşya' özlemlerini gidermek, her gün daha hızlı ve daha çok gidermek için, günde üst üste beş bin büfe kapağı kesebilen, her gün üst üste yirmi bin masa bacağı biçebilen formika eşya fabrikalarında motor ustası, tutkalcı ya da kalıpcı olmuşlardı. Böylece, geniş asfalt caddelerdeki geniş vitrinlerin içinde, her biri birbirinin çok aynı, her biri ardından mutlak bir ötekini de beton apartmanların L biçimi salonlarına sürükleyecek; eski tahta evlerin dar odalarındakileri her akşam üstü bir kez daha parlaklık ve leke tutmazlıklarıyla ayartacak 'takım eşyalar', dar bir sokağın ufak tefek yapıları üç evinden ikisine hemen egemen oldu."⁴⁰

³⁸ Cengiz Bektaş, "Türk Aydın ve Mekan Bilinci", *Türk Aydın ve Kimlik Sorunu*, Bağlam Araştırma Dizisi, 1995, s.484-85

³⁹ Ağaoğlu, *Yüksek...*, s.167.

⁴⁰ Ağaoğlu, *Yüksek...*, s.168

"Bileyici" adlı hikâyenin kahramanı Ramazan ise bu olanlar sırasında henüz ovada yaşamaktadır. Ancak ekonomik zorunluluk onu yaşadığı mekândan kente göçe zorlar. Hikâyede, kentleşmeyi artıran bir etken olan yol yapımının Ramazan'da uyandırdığı etki, şaşkınlık ve korku olarak belirtilir. Bu kentin insan hayatına getireceği olumsuzluğa bir işarettir. Makinalaşma da bu hikâyede hırlayıp gürlmek, delmek gibi olumsuz fiillerle anlatılmaktadır.

"Turuncu renkli dev makineler ovanın ortasına dikildiler. Hırıldayıp gürüldeyerek ovayı bir ucundan deldiler. Deldikçe havaya büyük bir toz bulutu kaldırdılar. Toz bulutu, ovanın eteklerinden ve böğründen aylar boyu eksilmedi.

Süleyman, her sabah bıçak ve mangallarını satmak için kente inerken erimiş zifte yakından baktı. Ziften enli düz şeride serilişini şaşkın, nedenini bilmediği bir korkuyla seyretti."⁴¹

Kente inerek baba mesleği olan bileyciliği orada devam ettirmeye çalışan Ramazan kente uyum sağlayamayan ve kentli insan karşısında çaresiz kalarak kaybolan bir insanı temsil eder. Artık kentte seri halinde üretilen bıçaklar bu yeni hayatta bir bileyiciye ihtiyaç bırakmamaktadır.

"Ovanın ucundaki kentin kapalı çarşısı birden birbirinin aynı, birbirine çok yakın ve hepsi bir elden çıkmışa benzer bıçaklar, kamalar, testerelerle doldu. Ova sahipleri artık onun bıçaklarını, kamalarını istemiyorlardı. Şimdi onların parlak, sapları renkli bıçakları vardı. Bıçaklar keskinliklerini hiç koruyamıyordu."⁴²

Ağaoğlu'nun geleneksel mesleklerin kayboluşunu temel izlek olarak işlediği diğer bir hikaye olan "Karanfilsiz"de kamyon kasalarını çeşitli resimlerle süsleyen bir adamın sanayileşme karşısında dayanamayıp kayboluşu anlatılmaktadır. Umutlarını, hayallerini kamyon kasalarına uyguladığı renk ve motiflere aktaran, yaptığı işin önemli olduğunu, kamyoncuların kasalarındaki karanfil ya da bir pınardan yaşama gücü aldığını düşünerek işini icra eden bir adamın sanayileşme neticesinde müşterilerini kaybedişi hikâye edilmektedir. Kentte yaşayan insan artık hızlı yaşamak istemekte, bu nedenle kasalarını ancak bir haftada resimleyen ustaya gelmek yerine tek renk boya tabancası ile işlerini birkaç saatte bitiren bir yere gitmeyi tercih etmektedirler. Sanayileşmenin ve kentleşmenin sunileştirdiği insan hayatına uyamayan bireyin trajik hikâyesi Ağaoğlu tarafından başarıyla anlatılmaktadır.

"Bileyici" adlı hikâyede Ağaoğlu, geleneksel aile yapısından modern aileye geçişi de aşamalarıyla anlatmaktadır. Sanayileşme ve kentleşme ile

⁴¹ Ağaoğlu, *Yüksek...*, s.171

⁴² Ağaoğlu, *Yüksek...*, s.174.

birlikte geleneksel geniş aileden modern çekirdek aileye doğru bir geçiş yaşanmıştır. Ev içi görev paylaşımının ve aile ekonomisinin farklılaştığı bu aile yapısında konut şekilleri de yeni aileye göre şekillenmektedir. "Tahta ev" den "beton apartmanlara" geçilmekte, seri halde üretilen, emeğe dayalı olmadığı için kişiliği de bulunmayan "takım eşya" larla bu yeni yapılar doldurulmaktadır. Ağaoğlu kentleşme ile birlikte gelişen sanayileşmenin olumsuz, samimilikten uzak, suni yapısına dikkat çekmektedir.

"Yasemin İşçileri" adlı hikâyede köy kent yaşamı arasındaki farklılıkları çocuk gözüyle görmek mümkündür. Köyde yaşayan çocuk doğal ortamdaki kopmamış, bitkileri tanıyarak tabir bir mekânda oyunlar oynayarak çocukluğunu yaşarken kentli çocuk hikâyede sembol olarak kullanılan "yasemin çiçeğini" görmemiş, ancak annesinin parfümü nedeniyle adını duymuştur. Doğal bir oyun alanına sahip değildir, oyuncakları da para ile satın alınan plastik oyuncaklardır. Teknik açıdan başarılı olmayan bu hikâyede aynı kaderi paylaşan, siyasi suç nedeniyle hapisanede olan babalarını ziyarete gelen iki çocuğun gözüyle köy ve kent hayatına ait özellikleri bir arka fon olarak takip etmek mümkündür.

3. DEĞİŞEN KENT- DEĞİŞEN İNSAN

Türkiye’de 1950’lerden itibaren ekonomik nedenlerden dolayı kırsal alanlardan kentlere ve küçük kentlerden metropol kentlere doğru yapılan göçler insan hayatını etkilemektedir. Kırsal kesimde ekonomik imkânsızlık nedeniyle yaşamakta zorlanan bu insanlar kente gelmekte ancak uyum sağlayamadıkları kent onların psikolojilerini, fiziki görünümelerini bozmaktadır. Bunun sonucunda şiddete ve suç işlemeye meyilli bireyler haline gelmeleri kaçınılmazdır. Nitekim sonunda "Bileyici" adlı hikâyenin kahramanı Ramazan yaptığı iş dolayısıyla kendisini küçük gören ve hakâret ederek onurunu zedeleyen birini bıçaklar. Bireyin kentte karşılaştığı hayat ve bu hayat neticesinde yaşadığı değişim şu cümlelerle ifade edilir:

*"Otuzunu geçmişti Ramazan. Fakat ellisinde gösteriyordu. Sesi eskisi gibi gür çıkmıyordu. Karısı ve üç çocuğuyla kente göçmek zorunda kaldığından bu yana kendisine verilebilen her işte çalışıyordu. İşsiz günlerinde hep yeniden baba mesleğine dönüyordu."*⁴³

Türkiye’de yaşanan hızlı kentleşme nedeniyle köyden kente gelen insanlar yeterli eğitim alamadıkları için kentlileşememekte ve kaba, görgüsüz kentliler haline gelmektedirler. Zengin ve basit bir hayatı olan kentli bir kadının gözünden kentteki bu değişikliği "Adi Suçlu" adlı hikâyede gözlemlemek mümkündür.

⁴³ Ağaoğlu, *Yüksek...*, s.177.

"Bazen arabamızı kocam alıyor. İş oluyorum. O zaman taksiye bineceksin, ne yapacaksın? İşte bunlar da çok kaba oluyorlar. Her yer böyle yüzüstülerle dolu. Koca kentte kibar bir yer kalmadı. Kulüp, büyük otellerin çay salonları, o kadar. Hoş, otellerin çay salonları da bozuluyor ya artık...Hadi bakalım dalıyorlar ayak kokularıyla bir yığın turist içeri..."⁴⁴

Ağaoğlu'nun kent ve köy insanındaki bir ayırımı dikkat çektiği başka bir hikâyede ise köyde kişi iyi ya da kötü oluşunu gizlemezen kentte hainliğin sinsice yapıldığına "ince iş" diyerek dikkatleri çeker. Kente gelen insan toplumdaki bu değişikliğe uyum sağlamak zorunda bırakılmaktadır. Darbe ortamını anlatan bu hikâyede siyasetin bile köy ve kentte farklı yapıldığı belirtilmektedir.

"Sen bilmezsin belki, bizim oralarda, sevip saydığım, inandığım, üstelik de sana iyiliği dokunmuş birinin ardından, şu avcı kasketli gibi kıçıkırık birinin kalkıp da imalı bir laf etmesi bile ödetilir o kıçıkırığa. Bedeli ağır olur böyle düzülüklerin. Zaten ben de yanar yanar ... Neylersin ki, kent düzülüğü ince iş. Birden söküyor insan. Gizliden bir öfke biriktiriyor insanın içinde, o kadar. Bizim oralarda düzülük düzülüğünü ayna gibi koyar ortaya."⁴⁵

"Bileyici" adlı hikâyede kentte insan ilişkilerinin bozulduğuna, iki kardeş arasındaki ilişkinin bile zamanla menfaate dayalı bir hale geldiğine vurgu yapılmaktadır.

"Bacanağın karısıyla memurun karısı zamanla, kardeş olduklarını bile unutup, ortak tanıdıklarıyla birbirlerine artık sadece yeni edindikleri takım eşyalarla yeni dikindikleri giysilerin haberini iletiler."⁴⁶

Ağaoğlu kentte yaşayan insanların aceleci, sabırsız oluşlarını, kabalaşmalarını pek çok hikâyesinde eleştirir. Bu hikâyelerden birisinde teşekküre bile vakti olmayan insanların karşısında nazik, sabırlı ve teşekkürü bilen bir ayakkabı tamircisini ironik bir dille anlatarak kentin bu tip insanların garip karşılandığı bir yer olmasının altını çizer. Hikâye anlatıcısı insanların kaba ve terbiyesiz olduklarını ve bunun bir süreç içerisinde geliştiğini belirtir. Artık kentte hiçbir şey kalmamıştır. Nezaket, karşılıklı anlayış yerini kabalığa bırakmıştır.

"Hiçbir şey yok şimdi. Şimdi salt şu var; Çok kaba oldu insanlar. Çok terbiyesiz oldular."⁴⁷

Kent siyasal oluşumların ve ideolojilerin gelişip beslendiği bir mekândır. Köyden kente okumak için gelen genç insanlar dahil oldukları siyasal fikrin derinliğine inmeden sadece görüntüleriyle o fikrin temsilcisi

⁴⁴ Ağaoğlu, *Yüksek...*, s.46.

⁴⁵ Ağaoğlu, *Yüksek...*, s.122.

⁴⁶ Ağaoğlu, *Yüksek...*, s.172.

⁴⁷ Ağaoğlu, *Sessizliğin...*, s.68.

durumuna gelmektedirler. Ağaoğlu metropollerin bu tip insanlar tarafından işgal edilmesini, bu tiplerin kişilikten ve nezaketten yoksun oluşlarını eleştirmektedir.

"Bu aceleci bakışları, bu, isteyerek sertleştirilmiş, sanki bir haftada sertleştirilmiş yüz çizgilerini, bu, kemirilip duran bıyıkları tanıyacak gibiyim. Son yıllarda bu yüzler, bu bakışlar özellikle büyük kentlerde çoğaldı. Hep tanıdık geliyorlar insana' ...Ağzında birikmiş bir tükürüğü cırk, edip attı yere, ayaklarının dibine."⁴⁸

Ağaoğlu'nun hikâyelerinde Türkiye'de yaşanan kentleşme ile ilgili sorunlar hikâyelerin yazıldığı tarihlere göre güncellenmektedir. İlk yıllarda kentin kirliliği ve gürültü ile ilgili sorunlar yer almazken ilerleyen yıllarda kent hayatını olumsuz etkileyen bu sorunlar kahramanların dilinden anlatılmaktadır. Türkiye'nin bir dönem yoğun bir şekilde yaşadığı gürültü problemi ve kentte yaşayan insanın dinginlik özlemi "Kulak Tıkaçları" adlı hikâyenin temel problemidir. Hikâyede gürültüden kurtulmak için kulak tıkaçları kullanarak uyumaya çalışan bireyin yaşadığı psikolojik travma söz konusudur.

"Yandakilerde sabahlara dek çalgı, çigan, oyun. Sokakta egzoz patlamaları, fren gıcırtiları, sarhoş bağırışları olacak...Tiz bir korna sesi. En sağlam sinirlerin bile dayanamayacağı bir yüzüzlükle çınlayacak o ses. Durup başlayacak, durup yeniden başlayacak. Kafanızı oraya, o arsız sese takmadan edemeyeceksiniz."⁴⁹

"Nice kentlerde nice insanın günde kaç kez sayıkladığı o dingin dünya.....

Gevşetti bastırdı, gevşetti bastırdı tıkaçları kulaklarına. Vınnn.. Tısss... Tıss... Hurraa... Sessizlik... Hurra... Sessizlik...

Koca kente egemendi. İster açıyordun musluğunu o koca kentten beyne akan çirkef uğultunun, o bir baltayla doğranmaların, istersen kapıyordun; tek damla barbarlık sızdırmıyordun sessiz dünyana .

Kentin her gün biraz daha artan işkenceci gürültüsünden, bu zorba itiş kakıştan öç alır gibiydi."⁵⁰

"Başlayan günün üstüne yürümek için sapasağlam, dahası coşkulu duydu kendini. Ama bu çok kısa sürdü. Kentin öğütücü çarklarına egemen olduğu inancı silinmeye başladı. İlk adımda .Giyinirken. Köpek tepesinde pençeleriyle sürekli yeri turmuklıyor, yakınlarda bir yerde bir eski yapı gümbürtüyle yıkılıyor, çöp varilleri kendilerine yer bırakılmayan kaldırımlardan asfaltlara devrilerek oralarda şangırtyla yuvarlanıyor,

⁴⁸ Ağaoğlu, *Sessizliğin.....*, s.71.

⁴⁹ Ağaoğlu, *Sessizliğin...*, s.177

⁵⁰ Ağaoğlu, *Sessizliğin...*, s.180

yerlerini dar edenlere onlar da yollarını dar ediyorlardı. Varillerle otolar, otolarla otolar, otolarla insanlar, insanlarla insanlar arasında en çok sesli, en çağdaş meydan savaşının bir kez daha usul usul kendisini de yeniden içine almaya başladığını, birinin ya da birilerinin sürekli sürekli orasını ya da burasını , yenini paçasını çekiştirmediğini sandı.

*Yaya kaldırımlarına kolkola ,kıyruk kıyruğa, aşılmaz bir kale örneği parketmiş otoların arasından bir yol bulmaya, kendini iğneden iplik geçirircesine bir ince aralıktan geçirmeye çabalıyor.*⁵¹

Aynı hikâyede kulak tıkaçlarıyla kendini bir müddet kentin öğütücü çarklarından kurtarmayı başardığı düşünen hikâye kahramanının tekrar aynı manzarayla karşılaştığında bir meydan savaşının ortasında hissetmesi yaşanan trajediyi vurgulamaktadır. "Sessizliğin İlk Sesi" hikâyesinde de aynı durum şu cümlelerle belirtilmektedir.

*"Büyük kentin hızı, insanların onların ne coşkusuna, ne acısına katılmaksızın akıp gidişleri, bunun böyle, tıpatıp böyle algılanışı. Yeni bir dünyada yeni gedikler açmak için çaba harcamaya iyice gebe bir gün"*⁵²

Ağaoğlu geleneksel kentlerdeki durağanlığı ise kentlerin ölümü olarak niteler. Büyük kentlerin insanı öğüten gürültüsüne karşılık küçük kentlerde coşkuz, şiirsiz, yarı ölü bir sessizlik vardır. Ancak her iki durum olumsuzdur. Yazara göre; kurtuluşu küçük kentin boğucu sessizliğinden kaçmakta arayan birey büyük kentin dişlileri arasında kaybolmaktadır.

"Durağan, yarı ölü bir küçük kentin sokaklarında olağanüstü bir şeyler yaratmak. Oralara bir ses, bir canlılık taşımak. Buna çalışmanın bilincinde olamazdı henüz.

*...Coşkuz,şiirsiz bir küçük kentin esintisiz bir öğle üstü..."*⁵³

Ağaoğlu'nun 2001 yılında yayınladığı son hikâye kitabı *Hayatı Savunma Biçimleri*'nde yer alan "Çınlama" adlı hikâyede ise çeşitli yerlerde memurluk yaptıktan sonra büyükşehre yerleşmeyi ve dingin bir hayata kavuşmayı ümit eden bir emeklinin hayal kırıklığı kent insanının hayal kırıklıklarına bir ayna tutmaktadır.

"Seyfi Bey, herkesin itişe kakışa, söve saya bağına koştığı büyükşehirdeki yerleşik hayatına böyle geçebiliyor. Eline verilen emeklilik ikramiyesi ile minik bir apartman katı ediniyor. Burası ona, bütün umut kırıcı uyarılarına karşın, nihayet bir yerleşiklik dinginliği vadetmekte. Çünkü ne olsa önünde küçük bir balkon var. Dairenin arkası ise şöyle seksen-doksan metrekairelik bir avluya bakmakta. Gerçi avlu, hurda kalıp tahtaları, yapımdan artma

⁵¹ Ağaoğlu, *Sessizliğin...*, s.180.

⁵² Ağaoğlu, *Sessizliğin...*, s.200.

⁵³ Ağaoğlu, *Sessizliğin...*, s.202-03.

*paslı su varilleri, kırık fayanslar, molozlarla dolu..... Aslında çevredeki alçaklı yüksekli, eski-yeni karışımı yapılar, bunların üst üste asılı çamaşırlarla, gaz bidonları , kömür tenekeleriyle yüklü balkonumsu çıkıntıları avluyu yukardan bastırıp duruyor ama, yapsatçı burasının bahçeye dönüşme halinden söz açarken ...*⁵⁴

İnsan doğası gereği tabiatla iç içe yaşamayı arzu eder. Çünkü ona dinginlik verebilecek mekân ancak tabiatla kucak kucağa olan bir yer olabilir. Bu anlamda küçük bir balkon ve avlu bile insanı sevindirmeye yetmektedir. Ancak bu durum yine insanın kendi kendisine yaşattığı trajediyi ifade etmektedir. Hikâyede sakin bir hayat dileyen bir adamın kent hayatı - kentlileşemeyen bireylerden oluşan bir kent- karşısında içindeki evcil köpeğin bir canavar haline geliş serüveni anlatılmaktadır. Bu bir Türkiye gerçeğidir, henüz bütün unsurlarıyla kentlileşememiş bir toplumun trajikomik durumunun anlatıldığı hikâyede bireyin çevresinde gördüğü çarpıklıklar karşısında pasifleşmesi ironik bir dille anlatılır.

4. YALNIZLIK, YABANCILAŞMA, KENDINE SİĞİNMA

"Dar Odanın Karanlığı" adlı hikâyede yoksulluğu nedeniyle yalnızlaşan, kendisinden başka sığınacak kimseyi bulamayan gecekondu mahallesindeki bireyin hikayesi vardır. Bu kentte yaşayan insan için vazgeçilmez bir durumdur. İnsanlar birbirlerine güvenlerini kaybetmiştir ve ilişkiler çıkar odaklıdır. Bu ortamda birey yalnızlaşmakta, kendi iç dünyasına çekilmektedir.

Yüksek Gerilim hikâyelerinden olan "Özgürlükçü" de ise kent hayatının ne tür ilişkilerle dolu olduğunu görebiliriz. Türkiye'yi beğenmeyen, gerçek özgürlüğün Avrupa'da olduğuna inanan aydın tipinin eleştirdiği hikâyede kent hayatına dair izler bulmak mümkündür. Aile hayatının, iş ilişkilerinin gününbirlik olduğu bu hikâyede çevresi boşalan, yalnızlaşan birey konu edilmektedir.

Hayatı Savunma Biçimleri'nde yer alan "Öteki" adlı hikâyede kentteki sosyal birliktelik mekânlarından biri olan bir resim sergisinde kendi içine dönmüş bir bireyin iç konuşması kent hayatında yalnızlaşan insanı konu edinir. Birey tabloda yer alan, saçları, boyu ve kıyafetinden başka bir tarafı görünmeyen bir kadınla kendini özdeşleştirir. Tabloya son olarak uygun gördüğü ad ise manidardır:

"Bu tabloyu ilk görüşüm değil. Çeşitli zamanlarda ben de ona, ressamın verdiği adlar dışında adlar yakıştırdım: Bekleyiş, Erdenlik, Yalnızlık, Kaygı

⁵⁴ Adalet Ağaoğlu, *Hayatı Savunma Biçimleri*, Alkım Yayınları, İstanbul, s.36.

*gibi adlar... Bu sefer, bu son görüşümde ise tabloya yeni bir ad yakıştırıyorum: İçteki Çılgılık.*⁵⁵

Bir tablodan yola çıkarak giderek yalnızlaşan kent insanına ait iç diyalogun etrafında anlatılan hikâyenin temel sorusu kent yaşamının tekdüzeliği karşısında bunalan bireyin içindeki "öteki" ben ile hesaplaşmasıdır.

SONUÇ

Toplumsal değişmeyi belirleyen en önemli etkenlerden biri çevredir. İnsan hayatının, tabiatla, birbiriyle ve toplumla ilişkisini yeniden şekillendiren kentleşme, Türk toplumunun değişimini belirleyen bir olgudur. Kentleşme Türkiye'de değişen ekonomik şartlar neticesinde 1950'den itibaren tahmin edilemeyen bir hızla ilerlemiştir. Bu toplumsal değişme, köyden kente göç, sanayileşme, çevre kirliliği, yabancılaşma olarak mekânda, insan mekân ilişkisinde ya da kentleşme neticesinde değişen insan hayatı anlamında edebiyata da yansımıştır. Pek çok alanda eser vermiş olan Ağaoğlu hikâyeciliği ile de Türk Edebiyatı'nda kendine özgü bir yer edinmiştir. O hikâyelerinde anlatma yönteminden daha çok gösterme yöntemini tercih ederek modern bir öyküleme tekniği kullanmıştır. Hikâyelerinde gözlemci kimliği ile öne çıkan Ağaoğlu karakter tasarımlarında bireylerin bilinçaltına inmeyi tercih etmiştir.⁵⁶ Hikâyeleri genellikle Çehov tarzı olarak nitelendirdiğimiz durum öyküleridir. Abartmaya kaçmadan sade ve anlaşılır bir üslupla hikâyelerini kaleme alan Ağaoğlu hikâyelerinde daima özgünlüğü aramış ve bunda da başarılı olmuştur. Ancak onun hikâyelerinin en önemli yanı bir toplumbilimci duyarlılığı ile yazılmış olmasıdır. Toplumsal değişimin edebiyata yansıdığı gerçeğinden yola çıkarsak bu yansımanın Türkiye gerçeğine en uygun şeklini Adalet Ağaoğlu'nun hikâyelerinde bulmak mümkündür. Ağaoğlu toplumsal gerçekçi bir söylemin edebiyatta hakim olduğu bir zamanda içeriğe uygun eserler verilmemesini eleştirerek kendi eserlerinde bunun doğrusunu yapmaya çalışmıştır. İlk baskısını 1976'da yapan ve Ağaoğlu'nun ilk hikâye kitabı olan *Yüksek Gerilim* kitabı Türkiye'deki kentleşme sürecinin ilk aşamaları ile ilgili sorunları yansıtır. Sanayileşmenin henüz insan hayatını değiştirdiği bu ilk dönemde köyden kente göç başlamış, gecekondular mahalleleri kurulma aşamasında olan, geleneksel hayatın kaybolmaya başladığı zamanları ifade eden bir dönemi aynı hikâye kitabının çeşitli hikâyelerinde takip etmek mümkündür.

⁵⁵ Ağaoğlu, *Hayat...*, s.8-9.

⁵⁶ Eronat, a.g.t., s.298.

1978 yılında basılan *Sessizliğin İlk Sesi*'nde ise artık kent hayatıyla mücadele etmeye başlayan bireyin çılgınlıkları duyulmaya başlamıştır. Şehrin gürültüsüyle, karmaşasıyla boğuşan insan, kentlileşemeyen, nezaket yoksunu bireyler bu hikâyelerde yer alırlar. 1982 ve 2001 yıllarında basılan *Hadi Gidelim* ve *Hayatı Savunma Biçimleri* adlı hikâye kitaplarında ise aynı konular değişen zamana uygun olarak bazı içerik değişiklikleriyle Ağaoğlu'nun kalemine yansılar. Bu bağlamda kentleşme sürecinin ayrıntılarını, mekânda ve insanda oluşan değişiklikleri gerçekçi bir biçimde bu hikâyelerde takip etmek mümkündür. Son olarak kentin bunaltıcı, tekdüze, susturulmuş ve hissizleştirilmiş bir yer olduğunu Ağaoğlu'nun kent tarifinden yola çıkarak ifade edebiliriz. "...Yoksa bu kent bütünüyle bir elini ağzına, öteki elini yüreğine bastırmuş küçük bir dosya memurundan başka bir şey değil midir?"⁵⁷

KAYNAKÇA

- ADİYAMAN Kadriye, "Kentleşme Sürecinde Türkiye ve Kent Kimliği", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2008.
- AĞAOĞLU Adalet, *Hadi Gidelim*, Alkım Yayınları, İstanbul, 2005.
- AĞAOĞLU Adalet, *Hayatı Savunma Biçimleri*, Alkım Yayınları, İstanbul, 2005.
- AĞAOĞLU Adalet, *Sessizliğin İlk Sesi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991.
- AĞAOĞLU Adalet, *Yüksek Gerilim*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1976.
- BARBAROSOĞLU Nalan, "Adalet Ağaoğlu ile Konuşmasından", Adam Öykü, sayı:15 Mart-Nisan 1998 Akt: Ömer Leakesiz, *Yeni Türk Edebiyatında Öykü*, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2001, cilt:4.
- BEKTAŞ Cengiz, "Türk Aydını ve Mekan Bilinci", *Türk Aydını ve Kimlik Sorunu*, Bağlam Araştırma Dizisi, 1995.
- CANSEVER Turgut, *İslam'da Şehir ve Mimari*, Timaş Yayıncılık, İstanbul, 2010.
- ERKAN Rüstem, *Kentleşme ve Sosyal Değişme*, Bilimadamı Yayınları, Ankara, 2010.
- ERONAT Kamuran, "Adalet Ağaoğlu- İnsan-Eser", *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Diyarbakır, 2004.

⁵⁷ Ağaoğlu, *Sessizliğin...*, s.27.

- GIDDENS Antony, *Modernite Ve Bireysel Kimlik*, Say Yayınları, İstanbul, 2010.
- GIDDENS Antony, *Sosyoloji- Eleştirel Bir Yaklaşım*, Birey Yayıncılık, İstanbul, 1998.
- MARDIN Şerif, *Türk Modernleşmesi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997.
- TOSUN Necip, *Modern Öykü Kuramı*, Hece Yayınları, Ankara, 2011.
- TÜRKDOĞAN Orhan, *Değişme Kültür ve Sosyal Çözülme*, Birleşik Yayıncılık, İstanbul, 1996.
- WEBER Max, *Şehir- Modern Kentin Oluşumu*, ç. Musa Ceylan, Yarı Yayınları, İstanbul, 2012.